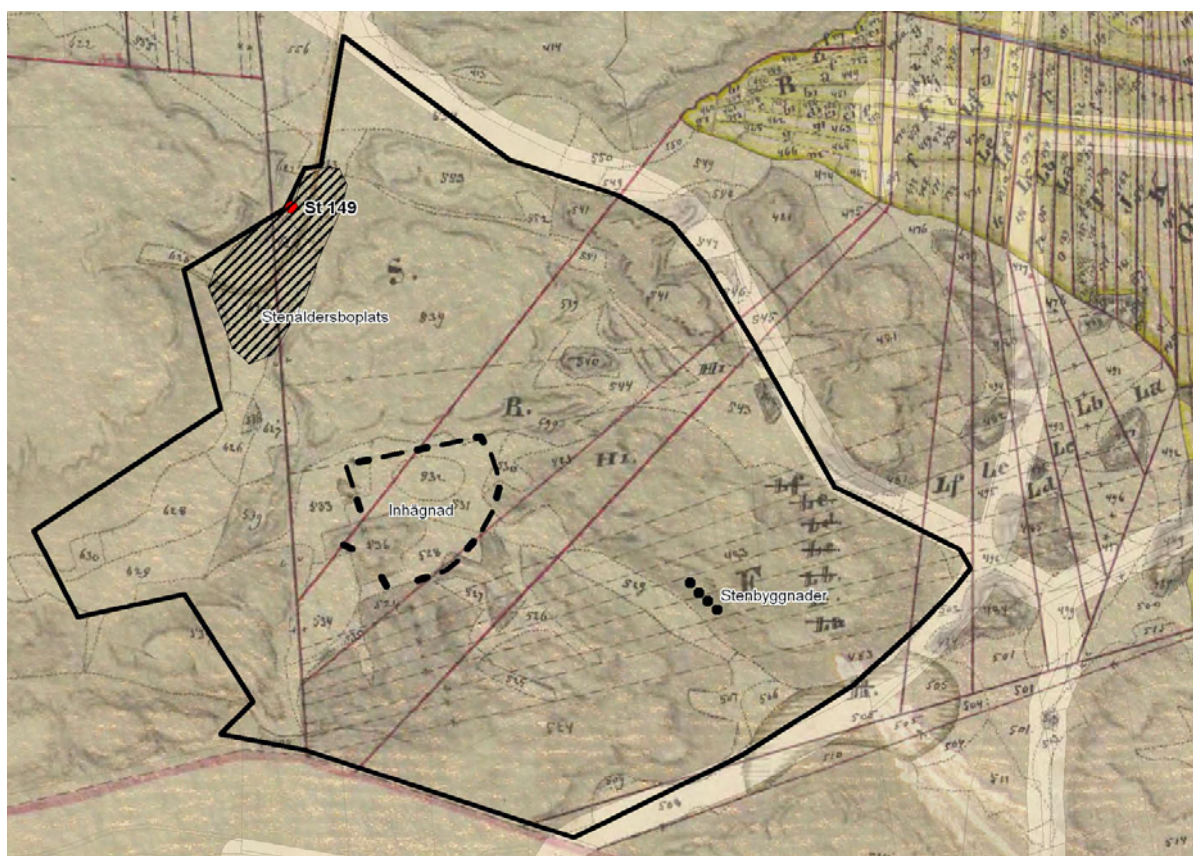

Förstudie för område på Styrösö

Styrösö 1:104 och del av 1:96 m.fl.

Göteborgs kommun

Ulf Ragnesten & Kristina Wallman

Vinga sett från det aktuella området på Styrsö.

© Göteborgs Stadsmuseum den 28 april 2009
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.stadsmuseum.goteborg.se

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

Bilderna tillhör Göteborgs stadsmuseum

Förstudie inom fastigheterna Styrö 1:104, 1:96 m.fl. inom stadsdelen Södra Skärgården

Inledning

Denna förstudie inför eventuell bebyggelse på ovan nämnda fastigheter på västra Styrö (fig. 1) gör en bedömning av kulturlandskapets innehåll och värden ur en arkeologisk och bebyggelsehistorisk synvinkel.

Styrö socken utgör riksintresse enligt Naturresurslagen. Det är Riksantikvarieämbetet som anger vilka de riksintressanta kulturmiljöerna är. Besluten grundar sig på underlag som tagits fram av länsstyrelser, läns museer och i vissa fall kommunala museer.

Motiveringen för Riksintresset Styrö lyder: *”Skärgårdsmiljö med det forntida fångstsamhällets fornlämningar och en varierad bebyggelse som ger uttryck för de olika öarnas skilda utveckling. Exempel på äldre jordbruksbebyggelse med fiske, rena fiskelägen och badortsbebyggelse. Särskilt värdefulla är Vinga fyr- och lotsplats samt Känsö f.d. karantänanstalt, som är den enda bevarade anläggningen av sitt slag i Nordeuropa.”* (Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige. 1990. s 104 f).

Området för förstudien är ett bergigt terrängavsnitt på nordvästra delen av Styrö (fig. 2-4). Det innehåller ett mindre antal träd- och buskbevuxna dalstråk. Däri växer även rikligt med gräs och ljung (fig. 5). Området ligger mellan 10 och 25 m över havet. Från bergsområdets högsta delar är det utsikt mot Vinga fyr i nordväst (bild på föregående sida).

Fältinventering

En okulär inventering gjordes inom det aktuella området på Styrö. Arbetet skedde den 12:e mars 2009. Inom området var en kulturhistorisk lämning känd sedan tidigare. Det var fornlämning Styrö 149, en fyndplats för slagen flinta (fig. 3). Flintan utgjordes av en kärna och två skärvor. De har inventarienummer GAM 11776 och 11777 och förvaras på Göteborgs stadsmuseum. Fynden insamlades år 1915 av den kände och erkänt duktige arkeologen Johan Alin.

Vid inventeringen blev det uppenbart att fyndplatsen Styrö 149 bör uppfattas som en stenåldersboplats och inte enbart en fyndplats. Vid besöket på platsen kunde det konstateras att det fanns rikligt med slagen flinta i den bäck som rann vid fyndplatsen. Beteckningen ”boplats” för denna fyndplats gavs redan 1915 av Johan Alin, som måste ha insett att detta var något mer än en tillfällig uppehållsplats el-

Fig. 1. Förstudiens plats markerad med cirkel på västra Styrso.
Underlagskarta: Blå kartan.

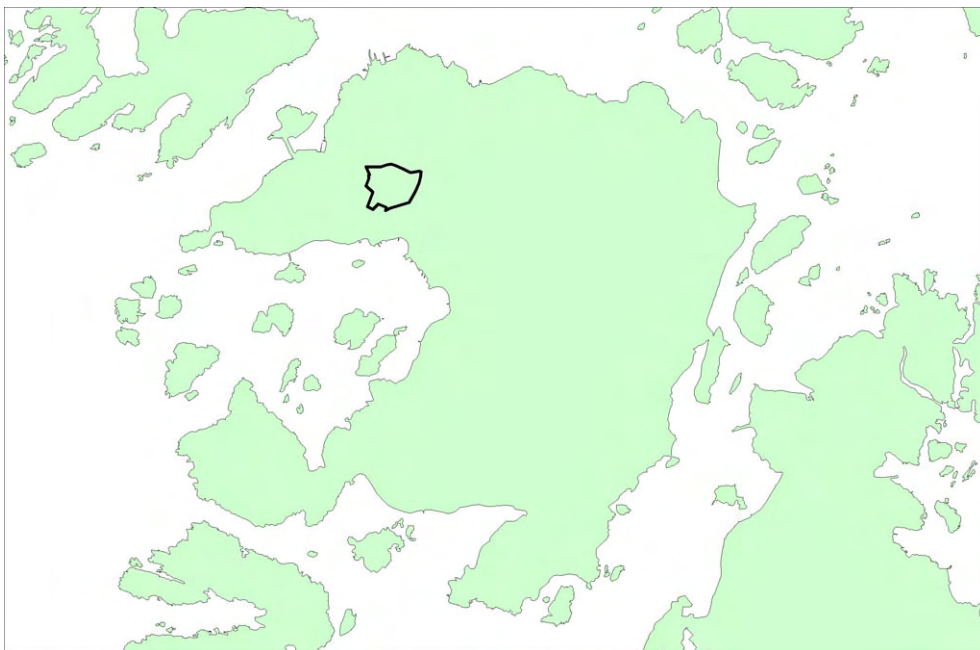

Fig. 2. Planområdets läge på nordvästra Styrso.

Fig. 3. Området är bergigt med mindre dalgångar. Den röda punkten på områdets västra del markerar fornlämning St 149.

Fig. 4. Området består huvudsakligen av berg.

Fig. 5. i Dalgångarna växer träd, buskar, gräs och ljung.

ler en plats där man tappat eller lämnat lite flinta. Platsen för Styrö 149 är en väl avgränsad dalgång, ca 70 x 30 m stor på sitt längsta och bredaste ställe. Det är sannolikt att stenåldersboplatsen Styrö 149 täcker hela denna lilla dalgång (fig. 6, 10).

Centralt på det inventerade området påträffades en för museet tidigare okänd inhägnad (fig. 7, 10). Den utgjordes av stengärdesgårdar som omslöt en relativt plan gräsmark. I nord-sydlig riktning var inhägnaden ca 50 m stor och i öst-väst ca 45 m. Det låg inte någon byggnadsrest inom stenhägnaden, varför det inte är fråga om t.ex. en torplämning. Det är troligare att det är en beteshägnad. Dess ålder är svår att avgöra men den är troligen från historisk tid, dvs. från 1500-talet eller senare.

Fig. 6. Fyndplatsen för flinta (St 149) bör betraktas som en stenåldersboplats i den väl avgränsade dalgången.

En tredje företeelse påträffades vid fältinventeringen. Det var 4-5 mindre stensamlingar belägna i områdets östra del. Stensamlingarna var ca 2,5 m i diameter. Ett par var urgröpta i mitten eller enkelt uppmurade men utsparade i mitten (fig. 8-10). De låg på norra sidan av en smal dalgång som gick i öst-västlig riktning genom området. De utgör sannolikt inte några förhistoriska gravar och de är sannolikt inte några s.k. tomtningar, som annars är vanliga stenkonstruktioner i skärgårdsmiljö. De skulle kunna ha använts till förvaring av t.ex. potatis eller andra rotfrukter. Även dessa stenlämningar tillhör troligen historisk tid.

Fig. 7. Centralt inom området finns en äldre inhägnad yta, en före detta betesmark, som begränsas av stengärdesgårdar.

Fig. 8. En av stensamlingarna i områdets östra del.

Fig. 9. Ytterligare en av stensamlingarna i områdets östra del.

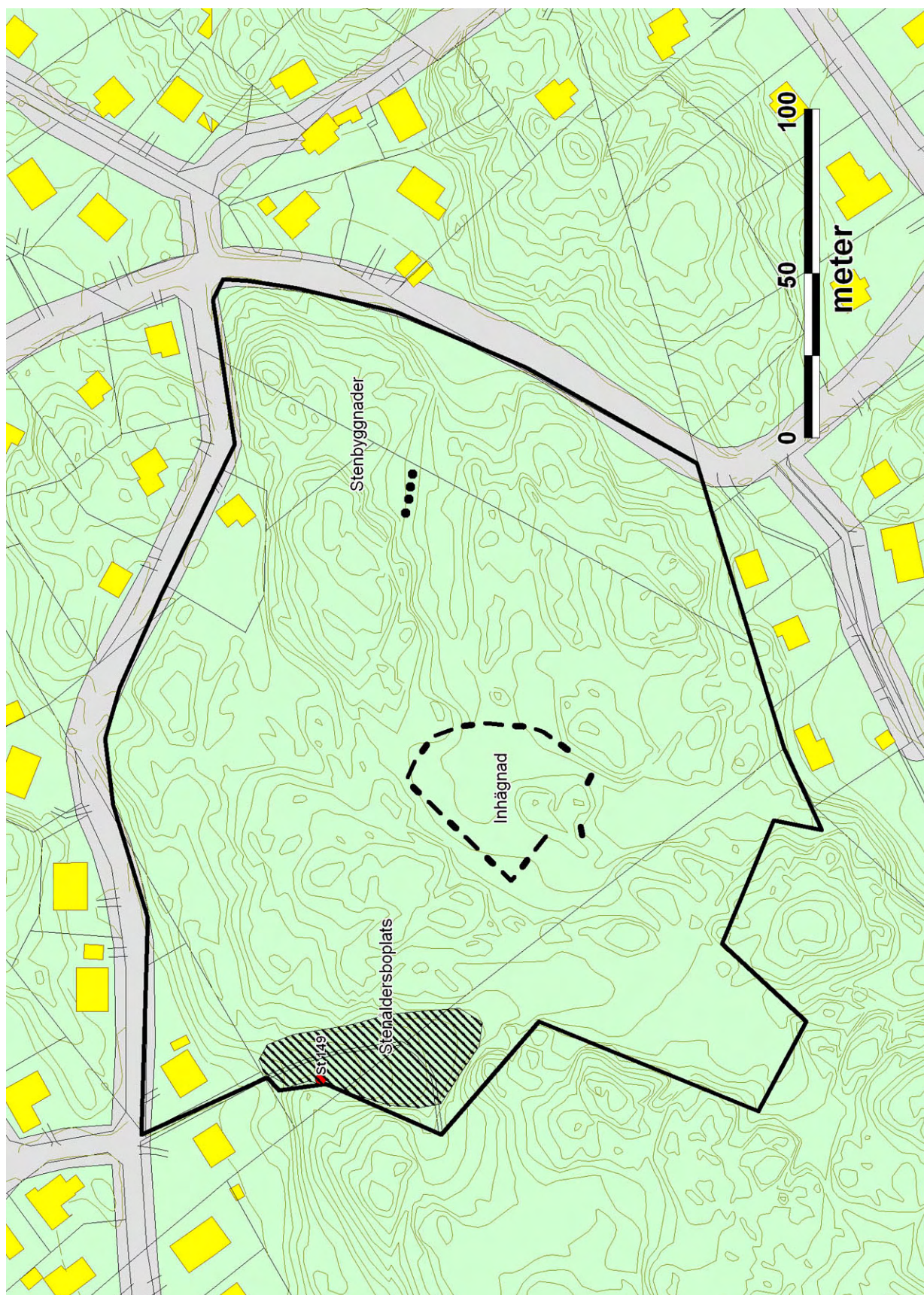

Fig. 10. Nypåträffade kulturhistoriska lämningar i området.

Något skall också sägas om den väg som gick in i området från nordväst och anslöt till Kolkärsvägen (fig. 11). Den var ca 120 m lång och 4 m bred. Vägen är från äldre historisk tid. Den finns med på Laga skifteskartan från 1886 (fig. 15). Det är inte klarlagt vad den använts till eller vart den lett. Men det finns flera vattendammar på berget ovanför dit den leder. Några av dem används än idag som reservoarer för sötvatten. Därför är det troligt att vägen varit avsedd för vattentransporter. Det kan dock inte uteslutas att den haft militär funktion då den leder upp till ett berg med storslagen utsikt mot Västerhavet. Några militära lämningar kunde emellertid inte ses på bergskrönet.

Fig. 11. En äldre väg går in i området från Kolkärsvägen i nordväst. Foto mot nordväst.

Arkeologisk lämningsmiljö

På ön Styrös finns 63 kända fornlämningsplatser (fig 12). De fördelar sig till sin funktion enligt nedanstående tabell:

Boplats	16
Fyndplats	2
Stenpackad klyfta	1
Röse	9
Stensättning	1
Tomtning	28
Värn	1
Husgrund	1
Minnestavla	4

Av dessa fornlämningar har 12 st helt eller delvis varit föremål för arkeologisk undersökning. Sammantaget visar den information som finns om Styrös fornlämningar att de äldsta utgör boplatser från den äldsta stenåldern (den s.k. hensbackakulturen) och de yngsta minnestavlor från så sent som 1890-tal. Boplatserna tillhör framför allt stenåldern och ett par bronsåldern. Gravrösen tillhör sannolikt bronsåldern. En gravundersökning har gjorts på ön, närmare bestämt i Brännholmsviken. Gravarna där tillhörde kristen tid och en grav var från järnåldern, möjligen dess äldsta del omkring Kristi födelse (Danbratt & Odenvik 1966, s 34). De många

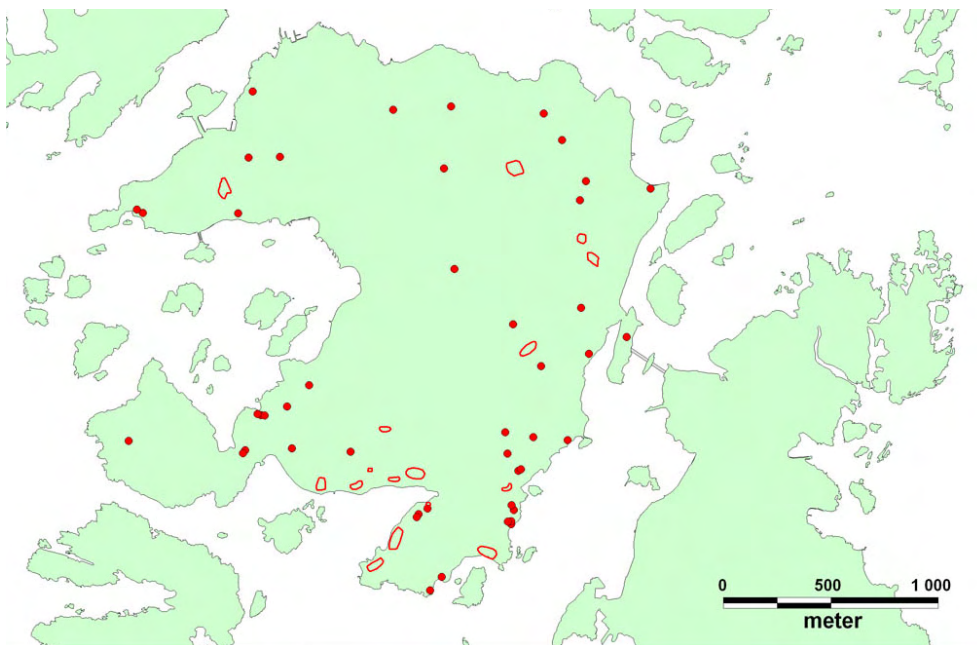

Fig. 12. De 63 fornlämningarnas läge på Styrös.

tomtningarna, som sannolikt är husgrunder från sillfiskeperioderna, torde vara alltifrån 1500-talet fram till åtminstone 1700-talet. Tomtningarna finns i en koncentration kring just Brännholmsviken.

Det finns således en tidsperiod mellan ca år 0 och ca år 1500 som man knappast har några kända fornlämningar på Styrso. Detta är anmärkningsvärt och tankeväckande.

Jämförelse med äldre kartor

Styrso har i historisk tid varit uppdelad mellan tre huvudgårdar – Styrso Tången, Styrso Sörgården och Styrso Nordgården. Området som här studeras har tillhört Styrso Tången. Den äldsta karta där Tången finns med är Storskifteskartan från år

Fig. 13. Storskifteskarta från 1788 med Styrso Tångens inägor.

Fig. 14. Det aktuella området låg på 1700-talet på utmarken till gården Styrös Tången, vilket här ses på den rektifierade kartan.

1788 (fig. 13). Om man lägger nuvarande aktuella planområde ovanpå storskifteskartan (rektifiering) ser man att det ligger utanför inägomarken. Det låg således på gårdens utmark (fig. 14).

På Laga skifteskartan från år 1886 är landskapet något mer utläsbart (fig. 15). Med en rektifiering av denna på den moderna kartan framgår det hur de nypåträffade kulturhistoriska lämningarna var belägna i det äldre odlingslandskapet (fig. 16). Det framgår också att ingen av lämningarna varit markerade på Laga skifteskartan. Av kulturhistoriskt intresse kan det också vara att de 4-5 stensamlingarna på områdets östra del ligger på långa utmarksskiften. De kan därför på något sätt ha med utmarkens resurser att göra, men det är oklart på vilket sätt.

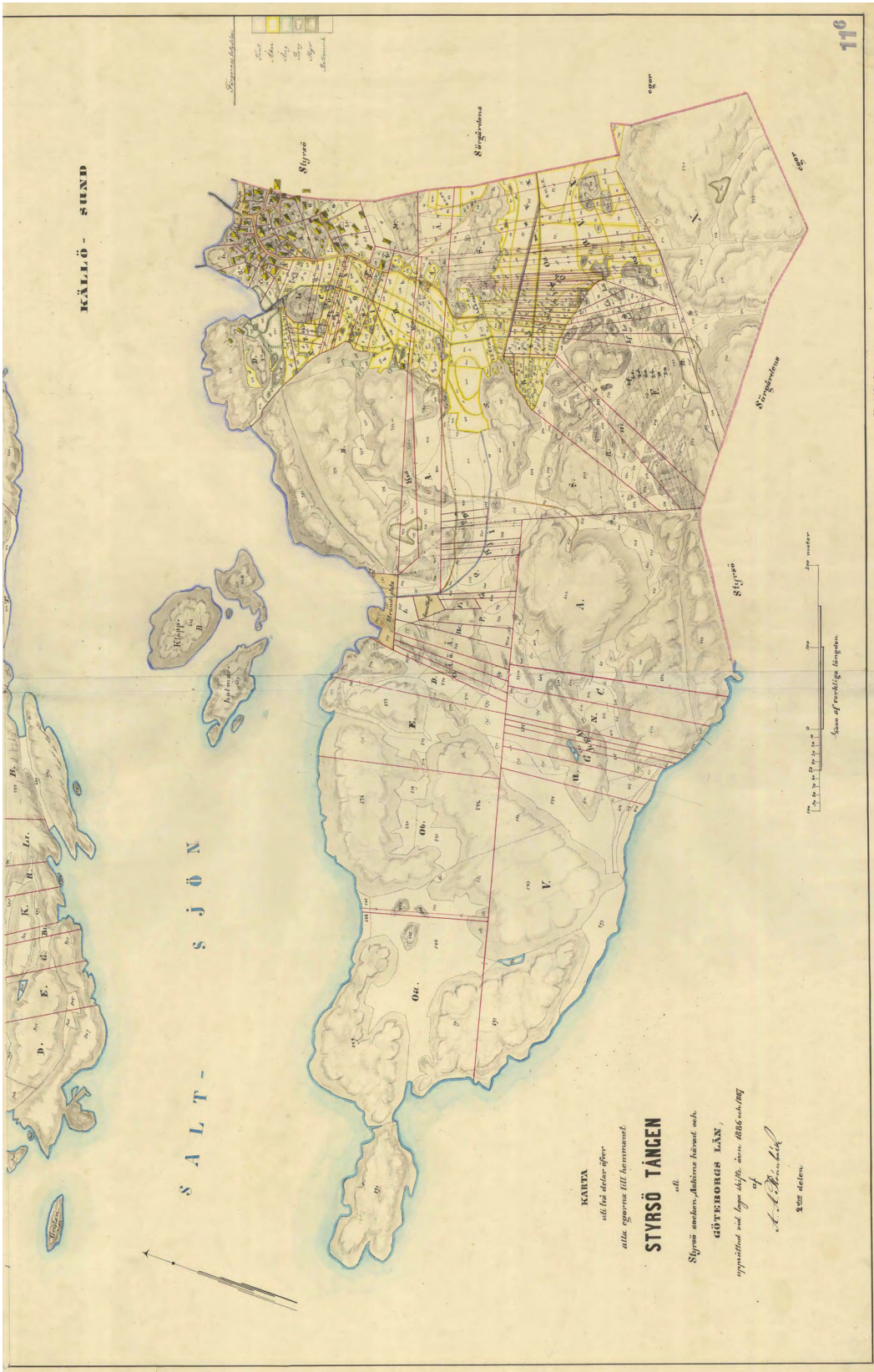

Fig. 15. Laga skifteskartan över Styrso Tängen från år 1886.

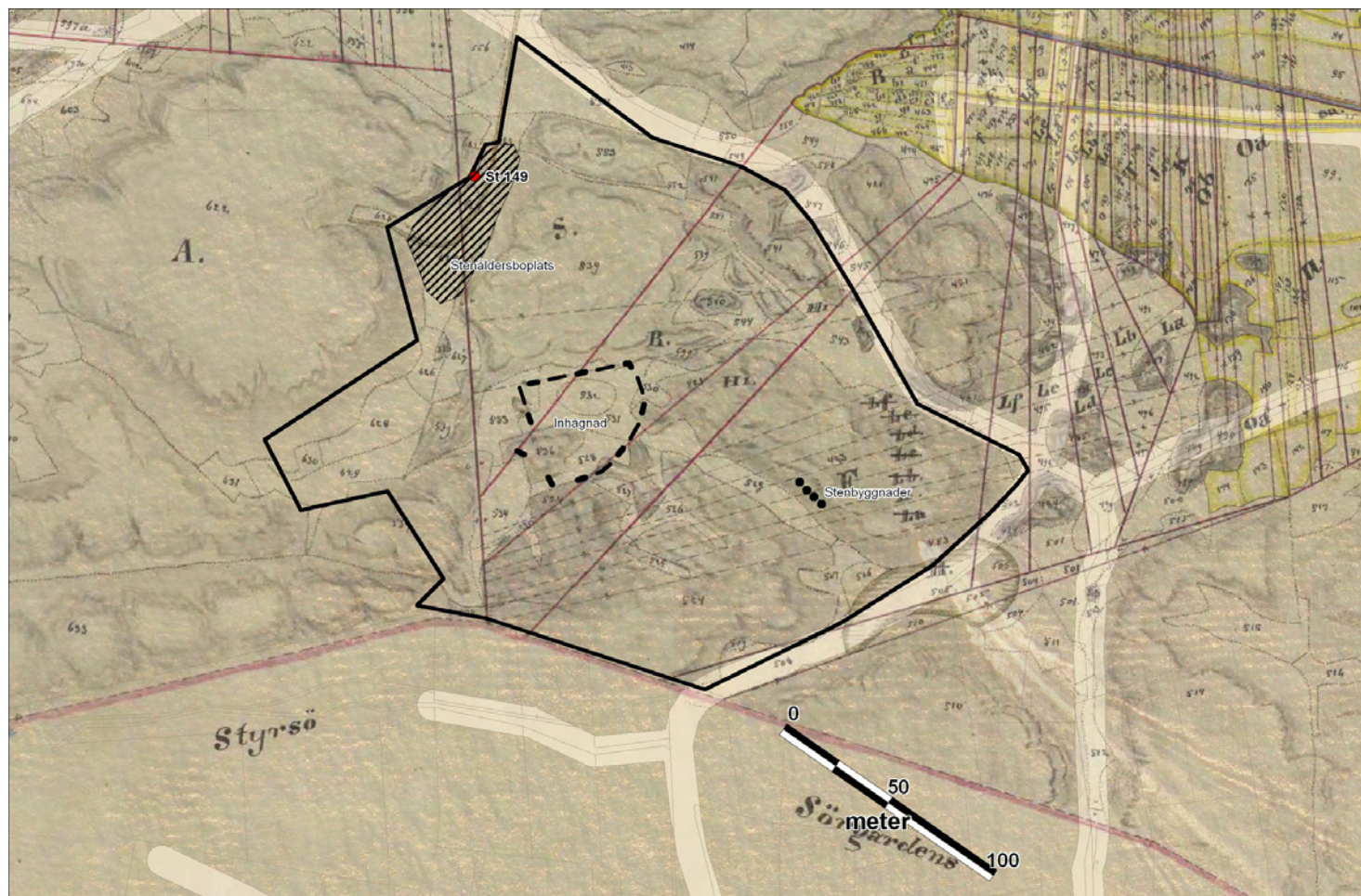

Fig. 16. De nypåträffade kulturhistoriska lämningarna lagda ovanpå Lagaskifteskartan från år 1886.

Bebyggelseutveckling på Styrso

Allmän bebyggelseutveckling

Styrso har länge varit huvudö i södra skärgården, med bebyggelsen samlad kring kyrkan på det inre av ön. Här låg gårdar vars invånare från 1500-talet och fram till på 17-1800-talen främst var bönder med fiske som komplement. Jordbruksmarken låg samlad invid byn. Under 17- och 1800-talen fick fisket allt större betydelse, vilket också avspeglas i att Tången under 1800-talet växte och blev ett tätt bebyggt fiskeläge. Också Bratten utvecklades under samma period, från ett sillsalteriområde med värdshus till en fashionabel badort för välbeställda göteborgare. Här uppfördes stora villor i ett band längs vattnet bort mot Tången. I Halsvik byggde många lotsar villor, men här fanns även jordbruksmark. Under 1900-talet har stora förändringar skett – jordbruken lades ned och delar av jordbruksmarken har bebyggts med villor, badorten vid Bratten har utvecklats och fisket har minskat. Det aktuella området

var en del av Tångens utmark, och på laga skifteskartan från 1886 står det markerat som dels berg (Kållkärrsberget) och dels, i dalgångarna, som betesmark.

Kulturhistoriska värden

I Natur- och kulturvårdsprogrammet för Göteborgs kommun från 1979 motiveras Styrso som betydelsefullt ur kulturmiljösynpunkt med sin närhet till Göteborg som storstad: *”Fornlämningarna tyder på ett fångstsamhälle. På öarna finns sten- och bronsåldersboplatser, bronsåldersgravar (rösen och stensättningar) och de s.k. stenhägnaderna (dvs. enkla husgrunder troligen tillhörande sillfiskeperioderna. Kanske hör också till fångstsamhället de säregna gravplatserna och labyrintherna. Järnåldersgravfält typiska för bondesamhället saknas. Bebyggelsen: Som helhet ger området en rikt varierad bild av en skärgårdssocken, där nästan varje ö ger exempel på en speciell utveckling. Den äldre jordbruksbebyggelsen med fiske exemplifieras bäst av Brännö och Styrso Halsvik. Den senare utvecklingen till yrkesfiske med bebyggelseförtätning och koncentration kring hamnen framträder särskilt väl på Styrso Tången. Badortslivets bebyggelse kan bäst avläsas på Styrso Bratten. Två öar har en helt unik karaktär: Vinga (fyr- och lotsplats) och Käsö (f.d. karantänanstalt). Den senare är även ur internationell synpunkt synnerligen värdefull, eftersom den är den enda bevarade anläggningen av denna typ i Nordeuropa.”*

Viktiga karaktärsdrag

Ett traditionellt drag i bebyggelsen längs hela Bohuskusten är att den ligger relativt lågt och ofta i kanten av höjdparter. Bebyggelsen följer terrängen och man har inte

Fig. 17. På Styrso är det ytterst få, om några, byggnader vars nockhöjd överstiger den på omkringliggande bergknallar

byggt uppe på bergen. På Styrö är det ytterst få, om några, byggnader varsnockhöjd överstiger den på omkringliggande bergknallar (fig. 17). Det ger en bibehållen siktlinje runt om och ger intryck av att bebyggelsen underordnat sig landskapet och dess storslagenhet. Den äldre bebyggelsen ligger också mycket tätt, dels för att den byggbara ytan var begränsad och dels för att spara på odlingsmarken.

De äldsta husen var ofta enkelhus på låg sockel. Under 1800-talets andra hälft blev det populärt med hus på dubbel bredd, med maskinhyvlad panel och dekorativa snickerier. Dessa hus har ofta en hög stensockel. Flertalet av dem målades med oljefärg i ljusa kulörer. De villor som tillkommit under 1900-talets andra hälft har varierande utformning – vissa har tegelfasader, men den övervägande delen ansluter genom ljust färgsatta träpaneler till den äldre bebyggelsen. Gemensamt för de olika hustyperna är att de ofta har sadeltak täckta av ler- eller betongtegel.

Källor och litteratur

Danbratt, Folke. & Odenvik, Nathan. 1966. *Styrö socken. Ur dess historia från forntid till nutid.*

Natur- och kulturvårdsprogram för Göteborg. Kulturlandskap. 1979. Fastighetskontoret i samarbete med stadsbyggnadskontoret, fritidsförvaltningen och museerna.

Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige. Förteckning. Underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap 6§. 1990. Riksantikvarieämbetet.

